

MARTA LACKOVÁ*

Fungovanie lexikálnych jednotiek *головная боль, мигрень* a *цефалгия* v textoch ruského webového korpusu

LACKOVÁ, M.: Functioning of lexical units *головная боль, мигрень* and *цефалгия* in the texts from the Russian web corpus. *Slavica Slovaca*, 55, 2020, No 1, pp. 64-68 (Bratislava).

The study focuses on the morphological and lexico-semantic features of lexical units *головная боль, мигрень* and *цефалгия* which are elaborated in the framework of the text corpus Russian Web 2011 (ruTenTen11) with the help of the search tool Sketch Engine. Furthermore, the research concentrates on collocations, word combinations and concordances in which these lexical units appear as well as their grammatical relations and semantic restrictions.

Corpus, compound noun, noun, collocation, concordance, semantics.

Úvod

Slovo korpus je latinského pôvodu s konkrétnym významom „telo“ a u používateľov slovenského jazyka je známe aj ako „celok, základ, podstatná časť, zbierka, súbor prvkov“. Jazykový alebo textový korpus je potom definovaný ako rozsiahly súbor počítačovo spracovaných textov a lingvistických informácií, ktorý je využiteľný na lingvistický výskum.¹ Pre účely nášho výskumu budeme pracovať s ruským jednojazyčným synchronným anotovaným textovým korpusom Russian Web 2011 (ruTenTen11).

Na vyhľadávanie, triedenie a usporiadanie nami zvolených lexikálnych jednotiek *головная боль, мигрень* a *цефалгия* v tomto korpuse budeme využívať metódy korpusovej lingvistiky spolu so štatistickými metódami, ktoré sú obsiahnuté v špeciálnom vyhľadávacom nástroji Sketch Engine. Dôležitým faktom je, že korpus nám na jednej strane umožňuje vidieť jazyk v kontexte diskurzu; na druhej strane, vzorky jazyka poskytnuté korpusom okamžite nepreukazujú špecifické lingvistické javy najvšeobecnejším spôsobom, preto budeme aplikovať aj metódy generalizácie a klasifikácie jazykových javov.

Observácia kolokácií, kombinácií a konkordancií skúmaných lexikálnych jednotiek v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11) predstavuje prvú fázu výskumu. Z pohľadu frekvencie sa najčastejšie vyskytuje združené pomenovanie *головная боль*, ktoré má zastúpenie v 200 429 konkordanciách, nasleduje substantívum *мигрень* s počtom 54 373 výskytov a nakoniec podstatné meno *цефалгия*, ktoré je možné nájsť v 268 konkordanciách.

Na základe zrejmých rozdielov medzi nimi z etymologického² a štylistického hľadiska predpokladáme, že aj ich morfológické a lexikálno-sémantické správanie bude rozdielne. Preto pred samotnou morfológickou a lexikálno-sémantickou analýzou považujeme za dôležité určiť miesto vyššie spomínaných jazykových jednotiek v jednotlivých štýloch ruského jazyka podľa ich percentuálneho zastú-

* PaedDr. Marta Lacková, PhD. Katedra anglického jazyka a literatúry, Fakulta Humanitných vied, Žilinská univerzita, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina.

¹ Šimková, M.: Spôsob tvorby, štruktúra a sprístupňovanie testových a jazykových zdrojov Slovenského národného korpusu. In Šimková, M. – Gajdošová, K. – Kmeťová, B. – Debnár, M.: Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania. Bratislava: Mikula, 2017. 168 s.

² Головная боль (združené pomenovanie slovanského pôvodu); мигрень (slovo gréckeho pôvodu prevzaté z francúzštiny do ruského jazyka); цефалгия (slovo gréckeho pôvodu).

penia v textoch zoskupených v Russian Web 2011 (ruTenTen11). Vychádzame z klasifikácie štýlov, ktoré uviedol do štylistických disciplín I. R. Galperin.³

V nasledujúcej tabuľke zobrazujeme percentuálne zastúpenie lexikálnych jednotiek *головная боль*, *мигрень* a *цефалгия* v jednotlivých štýloch tak, ako sú reprezentované v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11):

štýl	<i>головная боль</i>	<i>мигрень</i>	<i>цефалгия</i>
umelecký štýl	37%	23%	0%
novinársky štýl	9%	19%	12%
publicistický štýl	38%	37%	3%
štýl oficiálnych dokumentov	2%	6%	21%
náučný štýl	14%	15%	64%

Z tejto tabuľky je evidentné, že distribúcia združeného pomenovania *головная боль* a substantív *мигрень* a *цефалгия* v individuálnych štýloch v danom textovom korpuse je nerovnomerná. Na jednej strane môžu nami skúmané jednotky vykazovať rozličné spoločné črty, ale na druhej strane je možné pozorovať rozdiely v ich gramatických i sémantických prejavoch.

Fungovanie združeného pomenovania *головная боль* v textoch korpusu Russian Web 2011 (ruTenTen11)

Najskôr venujeme pozornosť kombináciám slov (vyhľadávame prvú lemu vľavo od skúmanej jazykovej jednotky), v ktorých sa objavuje združené pomenovanie *головная боль*. Najfrekvencovanejšie substantívum, ktoré sa s ním viaže, je *возникновение*. Nasledujú ho tieto podstatné mená domáceho prístupu, *появление*, *лечение*, *предвестник*, *причина*, *развитие*, *источник*, *отсутствие*, *устранение*, *снятие* a grécko-latinského pôvodu *интенсивность*, *локализация*, *профилактика*, *синдром*, *диагностика* (v konkordancii *Клиника Головной Боли* sa stalo súčasťou propria). V oboch prípadoch nasleduje *головная боль* v tvare genitívu.

Ďalej sú to podstatné mená, ktoré explicitne vyjadrujú klasifikáciu javu: *в виде головной боли*, *форма головной боли*, *три вида головной боли*. Už dlhšie je pozorované a lingvisticky popisované prenikanie anglicizmov do súčasných slovanských jazykov; i v tomto kontexte cítíme ich vplyv na ruský jazyk⁴, v 11 konkordanciách z celkového počtu 382 genitívnych štruktúr sme zaznamenali substantívum *триггер*.

Združené pomenovanie *головная боль* sa najčastejšie vyskytuje v hyponymickom vzťahu s týmito podstatnými menami: *слабость*, *повышенная температура тела*, *головокружение*, *сердцебиение*. Tvorí s nimi sémantické rady symptómov ochorení. Spojitosť s ďalšími možnými psychickými problémami pacienta indikujú aj hyponymické vzťahy so substantívami ako *анорексия*, *невроз*, *невралгия*, *отсутствие аппетита*.⁵

Verbum, ktoré hojne nachádzame v rovnakej pozícii, je *вызывать*; slovesá domáceho pôvodu *иметь*, *снять*, *появиться*, *беспокоить*, *устранять*, *возникать*, *страдать*, *чувствовать*, *терпеть*, *вылечить*⁶ a iba okrajovo slovesá cudzieho pôvodu *провоцировать*, *пульсировать* sú lokalizované na mieste prvej lemy vľavo od združeného pomenovania *головная боль*.

Adjektíva, ktoré v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11) modifikujú združené pomenovanie *головная боль*, klasifikujeme z pohľadu sémantických príznakov nasledujúcim spôsobom:

- adjektíva denotujúce lokalizáciu bolesti: *локальная*, *затылочная*, *шейная*, *односторонняя*;
- adjektíva denotujúce temporálny aspekt bolesti: *постоянная*, *ежедневная*, *утренняя*, *ежегодная*, *бесконечная*, *вечная*, *хроническая*, *эпизодическая*, *длительная*, *периодическая*, *многолетняя*, *рецидивирующая*;

³ Galperin, I. R.: *Штистика*. Moskva: Vyššia škola, 1981. 336 s.

⁴ Lacková, M.: Osobitosti substantív anglického pôvodu v súčasnom ruskom slangu. In *Slavica S Lovaca*, roč. 47, 2012, č. 1, s. 30-35.

⁵ ...появляется одышка, слабость, головная боль, тошнота, рвота. (chudogrib.ru)

⁶ Кроме того, отмечались: анорексия, головная боль, утомляемость... (veropharm.ru)

- адјектíва denotujúce subjektívny pocit z bolesti (najrozsiahlejšia skupina), pričom *си́льная* je najbežnejším prídavným menom v tomto kontexte: *лишняя, нестерпимая, жестокая, дикая, жуткая, огромная, мучительная, большая, легкая, страшная, ужасная, острая, интенсивная, тупая, упорная, тяжёлая, настоящая, обычная человеческая*;⁷
- адјектíва spájajúce bolesť hlavy so psychickým stavom pacíenta: *психогенная, посттравматическая, абзусная*.

Iba marginálne a iba vo vybraných žánroch je sémantika združeného pomenovania *головная боль* modulovaná grécko-latinským adjektívom: *цervикогенная, конгестивная, спазматическая*.

Za pozornosť stojí aj kombinácia *женская + головная боль* (adjektívum *мужская* sa v tejto kombinácii nevyskytuje), ktoré evokuje, že *головная боль* je spájaná skôr zo ženskou časťou populácie.

V korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11) sme zaznamenali viaceré predložky, ktoré sa spájajú so združeným pomenovaním *головная боль* v:

- genitíve: *таблетка от головной боли*,⁸ *избавиться от головной боли*; *кроме головной боли*; *для головной боли*;
- akuzatíve: *на головную боль может действовать*;
- lokáli: *помогать при головной боли*;
- inštrumentáli: *с головной болью*.

Rozptyl združeného pomenovania *головная боль* vo viacerých štýloch ruského jazyka je ilustrovaný aj bohatším systémom formálnych výrazových prostriedkov gramatickej kategórie determinácie, ktoré ho modifikujú. Gramatickú kategóriu determinácie chápeme ako univerzálny element interpretácie v jazykoch sveta a je jeden z kľúčových faktorov pre úspešné uskutočnenie komunikačných aktov.⁹ *Головная боль* je ako jediná nami skúmaná jednotka bližšie určená privlastňovacími zámenami *ваша, наша, своя* a ukazovacím zámenom *эта*.¹⁰

Fungovanie podstatného mena *мигрень* v textoch korpusu Russian Web 2011 (ruTenTen11)

Nasledujúcou skúmanou jazykovou jednotkou je substantívum *мигрень*. Ono samo bližšie určuje iba jediné substantívum *генеза*; podstatné mená, ktoré ho ďalej modifikujú do tvaru genitívu, sú:

- široko používané v mnohých oblastiach ľudskej činnosti:¹¹ *приступ, распространенность, возникновение*;
- z oblasti medicíny:¹² *патогенез, патофизиология*.

Pozornosť si zasluhuje aj podstatné meno *аура*, ktoré sa vyskytuje vo sfére skúmania bolesti hlavy iba v spojení so slovom *мигрень*: *аура мигрени, мигрени с аурой* a opäť anglicizmus *триггер мигрени* (27 konkordancií), ktoré je v súčasnom ruskom textovom korpuse približne rovnako frekvencované ako *провокатор мигрени* (28 konkordancií).¹³

V hyponymickom vzťahu sa podstatné meno *мигрень* objavuje najčastejšie v sémantických radoch spolu so substantívami *невралгия, эпилепсия, бессонница, головокружение, гипертония*.

Z etymologického hľadiska rozdeľujeme adjektíva, ktoré sa nachádzajú na pozícii prvej lemy vľavo od podstatného mena *мигрень* v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11) do dvoch skupín:

- adjektíva domáceho pôvodu: *холодовая, малышева*;
- adjektíva grécko-latinského pôvodu: *менструальная, гемиплегическая, базилярная, трансформированная, вестибулярная, ретинальная*.

⁷ И первое, что он ощутил, была ужасная головная боль. (mybb.ru)

⁸ Притом лучшая таблетка от головной боли думать и действовать правильно. (dez-vesta.ru)

⁹ Lacková, M.: Vyjadrovanie kategórie determinácie v typologicky odlišných jazykoch. Žilina: EDIS, 2009. 113 s.

¹⁰ Спрашивается, зачем ему всё это нужно, вся эта головная боль. (novlit.ru)

¹¹ Пациенты с постоянными приступами мигрени могут продолжать испытывать боль. (developmed.ru)

¹² ...освещает различные методы лечения мигрени. (developmed.ru)

¹³ Во-вторых, шоколад содержит кофеин – триггер мигрени. (paininfo.ru)

Berúc do úvahy sémantické hľadisko, mnohé z týchto adjektív pomenúvajú miesto v tele pacienta, ktoré migréna zasiahne: *абдоминальная, офтальмоплегическая, головная, шейная, глазная*.

Podobne ako v prípade *головная боль*, aj v týchto súvislostiach je prítomných viacero emocionálne zafarbených prídavných mien: *жуткая, мучительная, ужасная, жестокая, страшная, проклятая, дикая* a prídavných mien spájaných so psychickým stavom pacienta: *паническая, посттравматическая*.

Slovesá nachádzajúce sa na pozícii prvej lemy vľavo od podstatného mena *мигрень* sú iba v limitovanom počte: *вылечиваться, излечиваться, избавиться, лечить, провоцировать*. Zároveň tu môžeme nájsť aj citovo zafarbené verbá: *страдать, мучиться*.

Podstatné meno *мигрень* je najčastejšie spájané s inými substantívami a verbami pomocou predložky *с*:

- substantívum + *с*: *пациент с мигренью, больной с мигренью, борьба с мигренью*;¹⁴
- verbum + *с*: *бороться с мигренью, справиться с мигренью*.

Okrajovo sú v tejto pozícii predložky *против*, *от* najmä so slovesami *вылечиться от мигрени, избавиться от мигрени* a podstatnými menami *средство против мигрени, лекарство против мигрени*.

Fungovanie podstatného mena *цефалгия* v textoch korpusu Russian Web 2011 (ruTenTen11)

Z nami skúmaných lexikálnych jednotiek je podstatné meno *цефалгия* najmenej zastúpené v textoch v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11). Jeho etymologické a stylistické osobitosti ho predurčujú aj k spájateľnosti s inými lexikálnymi jednotkami v diskurze. Teda substantíva, ktoré sa vyskytujú v najbližšom okolí podstatného mena *цефалгия*, sú rovnako latinsko-gréckeho pôvodu *ангиоэнцефалопатия, геминипестезия, ангиоспазмы, цервикалгия, гемипарез*. To isté platí i pre adjektíva v týchto pozíciách:¹⁵ *гистаминовая, оргазмическая, посткоммоционная, глассерная, вазомоторная* (marginálne domáce slovo: *осложненная*).

O využití podstatného mena *цефалгия* v náučnom štýle a v štýle oficiálnych dokumentov svedčí i fakt, že ako jediné z troch skúmaných lexikálnych jednotiek je bližšie určované abreviáturami používanými v oblasti medicíny: *ТЦБ, ХЕГБ*.

Зáver

Priamo v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11) nachádzame konkordancie, v ktorých sa *головная боль, мигрень* a *цефалгия* vyskytujú v synonymnom vzťahu alebo sa navzájom modifikujú, alebo sa spájajú s identickými lexikálnymi jednotkami:

- *мигренозная головная боль; немигренозная головная боль*;
- *мигренозоподобная цефалгия; мигренозная цефалгия*;¹⁶
- *давящая головная боль; давящая мигрень*;
- *головная боль в okolí с тошнотой, рвотой; мигрени с тошнотой и рвотой*;
- *интенсивности цефалгии (головной боли)*;¹⁷
- *мигрень (цефалгия)*.

Slovotvornú potenciú substantíva *мигрень* oproti substantívu *цефалгия* dokumentuje aj počet odvodených lexikálnych jednotiek, základom ktorých sú *мигрень* a *цефалгия*.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame zoznam odvodených slov od slova *мигрень* a *цефалгия*, ktoré sú zaznamenané v korpuse Russian Web 2011 (ruTenTen11):

¹⁴...малая часть женщин с мигренью будут испытывать вдвойне сильные головные боли. (childrensportal.ru)

¹⁵ Кроме того, постиктальная цефалгия усиливалась при кашле,...(htls.ru)

¹⁶ ...мигренозная цефалгия и характерные для нее провоцирующие факторы...(overcure.ru)

¹⁷ Головная боль (цефалгия) одна из наиболее распространенных жалоб в медицинской практике. (rosapteki.ru)

	odvodené slová		odvodené slová
мигрень	мигренозный	цефалгия	цефалгический
	мигреноподобный		
	мигреновый		
	мигренол		
	мигренообразный		
	мигрень-ассоциированный		

Fungovanie *головная боль*, *мигрень* a *цефалгия* v textoch korpusu Russian Web 2011 (ruTenTen11) kopíruje všeobecné princípy fungovania gramatického systému súčasného jazyka a súčasne reflektuje potreby jeho používateľov, ktoré sú odrazom aj rôznorodých extralingvistických faktorov (sociologické, psychologické a iné).

Pramene

Russian Web 2011 (ruTenTen11). Dostupné na: <https://app.sketchengine.eu/>.

Functioning of lexical units *головная боль*, *мигрень* and *цефалгия* in the texts from the Russian web corpus.

Marta Lacková

The paper deals with the morphological and lexico-semantic characteristics of compound noun *головная боль* and nouns *мигрень* and *цефалгия* (headache, migraine and cephalgia). The research focuses on collocations, word combinations and concordances in which these lexical units appear. At the same time, we take into account their grammatical relations, semantic restrictions and semantic prosody. The whole linguistic material is elaborated in the framework of the text corpus Russian Web 2011 (ruTenTen11) with the help of the search tool Sketch Engine. To begin the research, the frequencies of these lexical units in individual styles are elaborated; and we also look into the etymology of the studied words as these two factors influence their behaviour from the morphological and lexicological perspectives. Finally, we illustrate points where the features of *головная боль*, *мигрень* and *цефалгия* overlap and we demonstrate the word-formative power of the noun *мигрень* as compared to *цефалгия*.